EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

СОЦІАЛЬНІ НАУКИ

УДК 316+321:01/02

Віталій Володимирович Кривошеїн

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3380-7850>, E-mail: 1-704@i.ua

Received 16 July 2018; revised 15 August 2018; accepted 03 September 2018

doi: 10.15421/341902

ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ РИЗИКИ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ
ПРОЦЕСІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФОКУС АНАЛІЗУ

Анотація.

Крізь призму соціологічного знання розкрито сутнісні характеристики ідентифікаційних ризиків, що продукуються сучасним політичним процесом. Зокрема, показано, що в сучасному суспільстві відбувається зміна ідентифікаційних практик, які обумовленні трансформацією загальнокультурної ідентичності, в основу якої покладено нове розуміння ризику як продукту ухвалення рішення. Наголошено, що політичний процес зачіпає, насамперед, інституційний рівень суспільства, який через систему соціальних (і особливо політичних) інститутів впливає на процес ідентифікації особистості. Саме завдяки нормальному функціонуванню соціальних інститутів підтримується спільна кооперативна діяльність людей у групах і організаціях. На основі такої інтеграції у індивіда формується почуття приналежності до соціальної групи, яке забезпечує, з одного боку, підпорядкування особистості існуючим нормам, а, з іншого, груповий захист і систему оцінки та самооцінки, що, в свою чергу, сприяє підтримці стабільності і цілісності суспільства. Порушення нормального функціонування соціальних інститутів веде до порушення ідентифікаційних процесів.

Ключові слова: ідентифікаційні практики, суспільство ризику, умови політичної ідентифікації, ризики етнічної ідентичності, ризики громадянської ідентичності, ризики релігійної ідентичності, ризики регіональної ідентичності.

Vitaliy V. Kryvoshein

Oles Honchar Dnipro National University

Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3380-7850>, E-mail: 1-704@i.ua

Identification risks in the modern political process: a sociological focus of analysis

Abstract.

Through the prism of sociological knowledge, the essential characteristics of risks of identification produced by the modern political process are revealed. In particular, it is shown that in modern society there is a change in the identification practices that are caused by the transformation of general cultural identity, which is based on a new understanding of risk as a product of decision making. It is noted that the political process affects primarily the institutional level of society, through a system of social (and especially political) institutions, influences the process of identification of an individual. It is thanks to the normal functioning of social institutions that the joint cooperative activity of people in groups and organizations is supported. On the basis of such integration, an individual develops a sense of belonging to a social group, which ensures, on the one hand, the subordination of the individual to existing standards, and, on the other, group protection and an assessment and self-assessment

system, which, in turn, contributes to maintaining the stability and integrity of society. Disruption of the normal functioning of social institutions leads to a violation of identification processes.

A set of conditions for political identification, each of which produces its own risks, is outlined. This is a complicated stratification, multicultural structure of modern society; the influence of computer technologies, mass media and virtual space on the desacralization of power; diminishing interest in meta-ideology and related global political projects; permanent and large-scale updating of the elements of the past; proliferation of militaristic thinking.

It is determined that each form of identity corresponds to its set of risks. For example, the risks of ethnic identity are associated with possible exacerbations of contradictions between representatives of different nationalities, which can turn into open clashes. The risks of civic identity are due to the fact that in the civic identity, the following civic qualities such as patriotism, respect and knowledge of the historical past of the country and the maintenance of the state order are at the forefront. The risks of religious identity are determined by the fact that the attitude towards religion mediates behavioral patterns, and accordingly there is a gap between declared religiousness and the practical manifestation of faith. The risks of regional identity demonstrate the superiority of regional interests over the nation-wide, as well as the feeling of their own superiority as a representative of a unique community that can negatively affect interaction with immigrants from other territories.

Keywords: identification practices, risk society, conditions of political identification, risks of ethnic identity, risks of civic identity, risks of religious identity, risks of regional identity.

Виталий Владимирович Кривошеин

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина 72, Днепро, 49000, Украина

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3380-7850>, E-mail: 1-704@i.ua

**Идентификационные риски в современном политическом процессе:
социологический фокус анализа**

Аннотация.

Сквозь призму социологического знания раскрыто сущностные характеристики идентификационных рисков, продуцируемых современным политическим процессом. В частности, показано, что в современном обществе происходит изменение идентификационных практик, которые обусловлены трансформацией общекультурной идентичности, в основу которой положено новое понимание риска как продукта принятия решения. Отмечено, что политический процесс затрагивает, прежде всего, институциональный уровень общества, через систему социальных (и особенно политических) институтов влияет на процесс идентификации личности. Именно благодаря нормальному функционированию социальных институтов поддерживается совместная кооперативная деятельность людей в группах и организациях. На основе такой интеграции у индивида формируется чувство принадлежности к социальной группе, которое обеспечивает, с одной стороны, подчинение личности существующим нормам, а, с другой, групповую защиту и систему оценки и самооценки, что, в свою очередь, способствует поддержанию стабильности и целостности общества. Нарушение нормального функционирования социальных институтов ведет к нарушению идентификационных процессов.

Ключевые слова: идентификационные практики, общество риска, условия политической идентификации, риски этнической идентичности, риски гражданской идентичности, риски религиозной идентичности, риски региональной идентичности.

Постановка проблеми. Завдяки ідентифікації індивід включається в процес усупільнення сукупної здатності людей (суспільне виробництво), сукупного розуму (суспільну свідомість); бере участь в творчому процесі акумуляції досвіду (культура). Це свідчить про те, що ідентифікація є необхідною умовою творчого ставлення людини до дійсності,

а творче ставлення до світу є діяльнісним. Політична ідентифікація як частина ідентифікаційного процесу завжди супроводжується співвіднесенням (відмежування) себе як суб'єкта цього процесу з представниками спільнот, які поділяють інші політичні погляди, цінності. Тобто, образ іншого / чужого необхідний для формування цього типу іден-

тичності.

Аналіз досліджень і публікацій. На Заході проблему ризиків ідентифікаційних процесів досліджували М. Дімер, А. Войт, Е. Маршанд, Ж. Банелз [13] та ін. У вітчизняному полі соціальних наук ця проблема майже розглядалася. На нашу думку, розробка теоретичних питань ризиків ідентифікаційного процесу у полі соціальних наук не є достатньою, що потребує спеціального дослідження.

Метою даного дослідження є розкриття крізь призму соціологічного знання сутнісних характеристик ідентифікаційних ризиків, що продукуються сучасним політичним процесом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик є однією із форм творчого діяльнського ставлення, оскільки він виступає як акт прийняття рішень зі спробою мінімізації несприятливих наслідків на шляху досягнення наміченої цілі. У сучасному суспільстві проблема ризику актуалізується через обґрунтування суспільства ризику. У. Бек у своїй праці «Суспільство ризику» вважає, що людство ще не живе в постіндустріальному суспільстві, такий етап ще не настав, а знаходиться в перехідному періоді у «суспільстві ризику». Німецький соціолог використовував цей концепт для того, щоб відмежувати сучасне суспільство технологій з високим ступенем ризику від інших суспільств. Тобто для сучасного суспільства потенціал загроз, який створений новітніми технологіями, набуває якісно іншого змісту. По суті, можна сказати, що сучасне суспільство саме тому і є суспільством ризику, що всі небезпеки інтерпретуються як ризик і через нього виникає величезна потреба в прийнятті рішень і ризик навіть примушує до ухвалення певного рішення.

Змістовна трансформація ризику розпочалася ще наприкінці XVI ст., коли поняття ризику звільняється від свого релігійного значення як небезпека занапастити душу для майбутнього і підпорядковується чисто економічним міркуванням. Ризиком починають означати процес відкриття невідомого майбутнього для прийняття рішень, оскільки завжди існує небезпека того, що через певні дії діяльність

може зазнати фатальної форми. Чим більше невизначеність щодо часових взаємозв'язків результатів, дій і рішень, тим більше стає можливим і необхідним говорити про ризик. Тоді і спроби уникнути ризикованих дій за допомогою попереджувальних стратегій також усвідомлюються як ризиковані, оскільки вантаж збитків і збоїв може згодом виявитися непотрібним баластом. Сьогодні ризик включається в категоріальний «сітку» для ефективного і продуктивного вивчення ідентичності в трьох значеннях: 1) для позначення практично-діяльнського «поля» сучасної людини; 2) як свідомо-діяльнська домінанта в самореалізації; 3) як функціональна характеристика відтворення сучасного суспільства, здійснювана за допомогою індустріальних (організаційних) і ментальних (особистісних) ризиків. Всі три значення ризику мають безпосереднє відношення до ідентичності людини, «коли вони присутні» у всіх іпостасях ризикує людини в суспільстві ризику.

Г. Бехман не без підстав вважав, що «сучасне суспільство осучаснює своє майбутнє за допомогою ризику і тим самим знаходить специфічний досвід поведінки з невизначеністю, що відрізняє його від усіх попередніх суспільств» [2, с. 75].

Перетворювальний характер людської дії в сучасних умовах здійснюється не тільки за допомогою умінь, знань, знарядь праці, а й складно-опосередковано, завдяки попередньому «означенню» в прийнятті рішень, тобто через «настановну ідентичність». Невизначеність в суспільстві вимагає певних рішень від людини. Людина, що живе в суспільстві ризику, де наукова і буденна раціональність перебуває на стадії еволюційної невизначеності, повинна мати високий ступінь професіоналізму і компетентності. Ризик виступає як форма самоствердження і самовдосконалення людини, інтереси якої спрямовані на неординарні рішення, творчий пошук, самобутність. Невизначеність спонукає долати існуючу планку своїх можливостей, перемогти себе, оскільки людина, яка не ризикує, в сучасному суспільстві «випадає» із сучасного ритму відносин. Більш того, в суспільстві

ризик у соціальних процесах порушується міра в системах різного рівня, а тому зростає значення організаційних рішень практично у всіх сферах суспільного життя: глобальних, етнічних, моральних, а для цього потрібно консолідація зусиль роз'єднаних автономних індивідів. Оскільки спрямованість інтересів не тільки у різних верств, а й усередині одного шару різко диференційована, протилежні інтереси вимагають нормативно-ціннісних регуляторів, які соціальною та науковою парадигмальною призводять до групової ідентичності, що дозволяє приймати креативні рішення, які певною мірою обмежують і нейтралізують ризикогенність природного і соціального середовища. Про те, що ризик включений у систему суспільних проблем, що мають велике значення для майбутнього в житті суспільства, переконливо зауважував У. Бек. Він писав: «Ризик припускає індустріальні, тобто техніко-економічні, рішення і оцінки корисності. Від “військового збитку” він відрізняється своїм нормативним народженням, або, точніше, мирним походженням у світових центрах раціональності і процвітанням під покровом закону і порядку. Від доіндустріальних природних лих ризик відрізняється тим, що його витoki треба шукати в рішеннях, що приймаються не індивідами, але цілими організаціями і політичними групами» [1, с. 162]. Тобто втрата державної і національної ідентичності мінімізується завдяки законам, що приймаються «організаціями» і «політичними групами».

Суспільство ризику як зовнішнє ризикогенне середовище формує людей з різним ступенем соціальної активності і сприйняттям постійно мінливого світу. Від швидкості прийняття рішень, професіоналізму, компетентності, рішучості, потреби в самореалізації залежать успіх, кар'єра, благополуччя, самодостатність і самогідність, що вказує на соціальну якість ідентичності. Збалансованість різних форм ідентичності у кожного індивіда своя, хоча вбудована вона в історично діючу соціальну форму (товариство, спільність, групу).

Суспільство ризику – це суспільство, яке

потребує для вирішення складних проблем включеності змістовної і операціональної сторін ідентичності, незалежно від соціального, національного, етнічного, політичного становища людей, а це визначає загальнокультурну ідентичність як «партиципацію» (від англ. *participation* – участь). За своєю суттю вона є інтегральною партиципацією, оскільки вказує на причетність до цілісного макрокультурного рівня. Крім загальнокультурної ідентичності (як цілісної ідентичності сучасної людини), виділяють і колективну ідентичність, опосередковану різними спільними інтересами – національними, етнічними тощо.

Для формування нового типу ідентичності, притаманного суспільству ризику, потрібна людина, відсторонена від колишньої стереотипізації в сфері раціональних і моральних відносин. І формування високої культури ідентичності не просто складне завдання, а завдання, що нескінченно ускладнюється, рішення якого – в реконструюванні і конструюванні ставлення до себе і до інших, здатності до саморефлексії по відношенню до різних рівнів ідентичності (онтологічної, онтичної, віртуальної). Тільки в цьому випадку ідентичність стане регулятором вибору рішень. У сучасних умовах критерії моральної відповідальності для людей, які приймають рішення, якісно змінилися. Ці зміни стосуються застосування нормативів, які є протилежні етичним імперативам. Так, «в суспільстві, – пише У. Бек, – існує феномен “технічної моралізації”, яка більше не потребує безпосереднього застосування моральних і етичних імперативів. Наприклад, при певному рівні забруднення повітря місце категоричного імперативу займає показник смертності. Стосовно до таких випадків можна сказати, що обчислення ризиків – це своєрідний приклад етики без моралі, математичної етики технологічного століття» [1, с. 163].

В умовах суспільства ризику особливого значення набувають ідентифікаційні ризики, які можна визначити як потенційні загрози існуванню індивіда і певної соціальної групи, що викликані створенням або підтриманням соціальної ідентичності. Ідентифікаційний ризик обґрунтовується як індивідуальне пе-

реживання можливості настання несприятливих наслідків у ході ідентифікаційного процесу. У такому значенні будь-яка ідентифікація має розумітися як ризикований процес. До її особливостей можна віднести можливість невизнання індивіда як рівного іншим, взаємне нерозуміння соціуму й індивіда, невідповідність соціальних статусів і ролей особистості її внутрішнім інтенціям. Ідентифікаційні ризики, що виникають у такий спосіб, створюють можливість взаємного нерозуміння соціуму та індивіда і, як наслідок, неможливість повноцінної його адаптації до актуальної соціальної реальності. Проблема ідентифікаційних ризиків може бути розглянута в рамках онтолого-гносеологічного, аксіологічного та етичного аспектів. Перший аспект пов'язаний з вирішенням питання про пізнання і визнання Іншого як рівного собі; другий – з розв'язанням проблеми зіткнення систем ціннісних інтенцій індивідів і, як наслідок, можливість зіткнення інтересів соціальних суб'єктів; третій – з виробленням ціннісно-етичного досвіду як гаранта коректного соціальної поведінки безлічі суб'єктів соціальної інтеракції, брак якого веде до ризику порушення морально-етичної інтеракції соціального взаємодії (див.: [6-8]).

Під впливом процесів глобалізації формування політичної свідомості обумовлений перш за все реально існуючим комплексом умов її політичної ідентифікації, кожна з яких виробляє свої види ризиків. Цей комплекс умов можна поділити на дві групи.

До першої групи відносяться умови, що складаються в результаті об'єктивних глобальних тенденцій, що характеризують стан сучасних суспільств. А саме:

- складна стратифікаційна, полікультурна структура сучасного соціуму, що утрудняє індивідуальну і групову самоідентифікацію в соціально-політичному просторі;

- у сучасному суспільстві комп'ютерних технологій, мас-медіа та віртуального простору процес особистісної та групової ідентифікації стає все більш ефемерним;

- Інтернет і соціальні мережі сприяють десакралізації влади;

- послаблення інтересу до метаідеології і пов'язаними з ними глобальними політичними проектами.

Тут особливо варто наголосити, що процес ідентифікації завжди включає в себе стадію співвіднесення з існуючими зразками, стереотипами тощо, більшість з яких в політичній сфері репрезентовано калейдоскопом із трансльованих ЗМІ іміджевих конструкцій – держав, лідерів, ідей, гасел, актуальних на сьогодні ворогів та ін. Таким чином, невизначеність ідентичності виникає як неминучий, хоча і побічний продукт нескінченної кількості альтернативних реальностей. Виникає ризик все більшого поширення таких типів політичної культури, для яких характерні відчуженість і недовіра до влади. Тут можна виокремити автономну культуру і культуру спостерігачів: для представників першого типу культури взагалі не цікавить політика, тоді як для представників другого типу культури притаманний високий рівень політичної інформованості, а також фрагментарність, що виражається в різних політичних орієнтаціях вікових когорт, у відсутності згоди щодо шляхів розвитку суспільства, і слабо виражена національно-державна ідентичність.

Друга група умов визначається чинним політичним режимом, який з метою власної легітимізації наполегливо пропонує суспільству свою картину світу і свій алгоритм структурування соціально-політичної дійсності. Ключовими умовами цієї групи є перманентна і масштабна актуалізація елементів минулого і поширення мілітаристського мислення.

Щодо останнього варто констатувати, що сьогодні у світі спостерігається тенденція зміни антивоєнної риторики, яка була притаманна суспільним процесам кінця ХХ ст., «рутинізацією» війни, коли продукується ставлення до війни як до цілком допустимого елементу захисту національних інтересів. При цьому, звісно, тема «загальнолюдських цінностей» не зникає з мас-медійного контенту, проте постійна апеляція до теми «образу ворога», «військової звитяги» як єдиної форми патріотизму, боєготовності армії тощо ще не створює необхідності конструювання стійкою компен-

саторною зв'язку між низьким рівнем життя і безпекою, між браком реформ і стабільністю.

Крім того варто наголосити, що саме уявлення про минуле, які в тій чи іншій формі циркулюють в суспільстві, посідають ключове місце в структурі ідентичності. З одного боку, в конструюванні та інтерпретації політики елементи минулого займають найважливіше місце, сприяючи орієнтації особистості в суспільстві. Образи минулого постійно використовуються в якості форми, в якій вони постають і транслуються з урахуванням конкретної ситуації, часу і простору. З іншого боку, концентрація уваги лише на травматичному історико-політичному досвіді і на образах, що зміцнюють прихильність до політичної системи, а значить сприяють перш за все легітимації еліт та існуючих владних відносин, цілком здатна дати зворотний ефект (див.: [4-5]).

Без сумніву колективні спогади є джерелом політичної ідентичності і пов'язаних з нею конфліктів і забобонів [11, р. 3-5], а прийняття певної версії минулого передбачає свою версію майбутнього і не може розглядатися незалежно один від одного [12, р. 23-24]. Минуле, таким чином, являє собою певний ресурс, який актори політичної та соціокультурної динаміки використовують для доказу легітимності існуючого порядку речей, отримання зиску (в т.ч. і символічного) тощо. Таким чином, замість минулого, яке сприймається як те, що колись було справжнім, людина має справу з його образом, який створюється (свідомо в процесі політики пам'яті або несвідомо як результат дій різних акторів) і потім транслується для реалізації актуальних на сьогоднішній день цілей. Це є однією з причин перманентної кризи ідентичності особистості і груп. Минуле, що втратило свою онтологічність, піддається змінам, які впливають і на трансформацію ідентичності.

Якщо в традиційному і частково в індустріальному суспільстві ідентифікація суб'єкта визначалася групою, то в міру ускладнення і динамізації сучасних суспільних процесів індивід виявляє приналежність одразу до декількох різних спільнот. Сьогодні кожен інди-

від здатний виступати як носій цілого набору соціальних ідентичностей (етнічної, громадянської, конфесійної тощо). Потенційно у кожного індивіда є величезна кількість ідентифікаційних можливостей. Частина з них є найбільш значимими для особистості, інші – менш значимими. У цьому контексті можна говорити про свого роду ієрархію ідентичностей, яка не є застиглою, вона піддається змінам під впливом як різних зовнішніх факторів, так і в залежності від доступних індивіду колективних приналежностей.

Зокрема, кожній формі ідентичності відповідає свій набір ризиків [9, с. 780-781]. Так, ризики етнічної ідентичності пов'язані із можливим загостренням протиріч між представниками різних національностей, яке здатне перерости у відкриті зіткнення. Це особливо притаманне поліетнічному соціуму, до якого може бути віднесене й українське суспільство.

Ризики громадянської ідентичності обумовлені тим, що в складі громадянської ідентичності на перший план виходять такі громадянські якості, як патріотизм, повага і знання історичного минулого країни та підтримання державного порядку, тоді як активну участь у громадському та політичному житті при цьому не розглядається як важливий атрибут громадянської ідентичності.

Ризики релігійної ідентичності визначаються тим, що ставлення до релігії опосередковує поведінкові моделі, відповідно розрив між декларованою релігійністю і практичним проявом віри, що може свідчити про приховану кризу релігійної ідентичності. Крім того, з огляду на тенденцію відходу від традиційного розуміння релігії і виконання релігійних практик, переходу до індивідуальної релігійності, для якої властиво варіативної або ситуаційне дотримання релігійних норм з пріоритетом власним інтересів і думок, з'являється цілком реальна загроза активізації різного роду сект.

Ризики регіональної ідентичності демонструють перевагу регіональних інтересів над загальнодержавними, а також почуття своєї власної переваги як представника унікальної спільноти, що може негативно відбитися на

взаємодії з вихідцями з інших територій.

На основі поєднання елементів етнонаціональних, громадянських, конфесійних, локалізованих у просторі орієнтацій на рівні індивідуальної та групової поведінки формується політична ідентичність [10, с. 18].

Висновки. Таким чином, в суспільстві ризику чітко спостерігається зміна ідентифікаційних практик, які обумовленні трансформацією загальнокультурної ідентичності, в основу якої покладено нове розуміння ризику як продукту ухвалення рішення. Динамічні процеси, що протікають у суспільстві, зачіпають, насамперед, інституційний рівень, який через систему соціальних (і особливо політичних) інститутів впливає на процес ідентифікації особистості. Саме завдяки нормальному

функціонуванню соціальних інститутів підтримується спільна кооперативна діяльність людей у групах і організаціях. На основі такої інтеграції у індивіда формується почуття приналежності до соціальної групи, яке, з одного боку, забезпечує підпорядкування особистості існуючим нормам, а, з іншого, груповий захист і систему оцінки та самооцінки, що, в свою чергу, сприяє підтримці стабільності і цілісності суспільства. Порушення нормального функціонування соціальних інститутів веде до порушення ідентифікаційних процесів. По суті, постійні зміни соціокультурного поля, в якому живе суб'єкт, стає ще одним фактором дестабілізації. За цих умов людям бракує ресурсів, щоб впоратися з новими обставинами, що виникають.

Бібліографічні посилання

1. Бек У. От индустриального общества к обществу риска. *THESIS: альманах*. 1994, вып. 5, с. 161-168.
2. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний. М.: Логос, 2010, 248 с.
3. Калашникова Е.М. Идентичность человека в обществе риска. Вестник Вятского гос. ун-та, 2012, т. 4, вып. 1, с. 14-17.
4. Ковальська-Павелко І.М. Історична пам'ять у пропедевтичному дискурсі. *Проблеми політичної історії України*. Д.: РВВ ДНУ, 2017, вип. 12, с. 243-255.
5. Ковальська-Павелко І.М. Історична пам'ять як ментальний простір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право, 2017, № 2 (33), с. 331-334.
6. Кривошеїн В.В. Ідентифікаційні практики в суспільстві ризику. *Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної прогностики»* (м. Дніпро, 19 квітня 2019 р.). Д.: ВПД «Формат А+», 2019, с. 19-22.
7. Кривошеїн В.В. Ідентифікаційні ризики в сучасному (глобалізованому) суспільстві. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: збірка матеріалів [Міжнародної наукової] конференції [м. Вінниця, 16-17 травня 2019 р.]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019, т. 1, с. 9-11.
8. Кривошеїн В.В. Трансформація ідентифікаційних ризиків в умовах сучасного (глобалізованого) суспільства. *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 24-25 травня 2019 р., м. Дніпро. Д.: СПД «Охотнік», 2019, с. 72-74.
9. Муха В.Н. Риски и ресурсы социальной идентичности. Научные труды КубГТУ, 2018, № 6, с. 778-784.
10. Семененко И.С. Дилеммы национальной идентичности: политические риски и социальные приобретения. Полис, 2009, № 6, с. 8-23.
11. Collective Memory of Political Events / eds. J.W. Pennebaker, D. Paez, B. Rome. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997, 303 p.
12. Gutman Y., Brown A.D., Sodaro A. Memory and the Future: Transnational Politics, Ethics and Society. London: Palgrave Macmillan, 2001, 217 p.
13. Diemer M.A., Voight A.M., Marchand A.D., Banales J. Political identification, political ideology, and critical social analysis of inequality among marginalized youth. *Developmental Psychology*, 2019, vol. 55 (3), p. 538-549.

References

1. Bek U. Ot industrialnogo obschestva k obschestvu riska. *THESIS: almanah*, 1994, 5, 161-168.
2. Behmann G. Sovremennoe obschestvo: obschestvo riska, informacionnoe obschestvo, obschestvo znaniy. M.: Logos, 2010, 248.
3. Kalashnikova E.M. Identichnost cheloveka v obschestve riska. *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2012, 4 (1), 14-17.
4. Kovalska-Pavelko I.M. Istorychna pamiat u propedevtychnomu dyskursi. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy*. D.: RVV DNU, 2017, 12, 243-255.
5. Kovalska-Pavelko I.M. Istorychna pamiat yak mentalnyi prostir. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Ser. Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*. Kharkiv: Pravo, 2017, 2 (33), 331-334.
6. Kryvoshein V.V. Identyfikatsiini praktyky v suspilstvi ryzyku. *Zbirka materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy sotsialnoi prohnostyky»* (Dnipro, 19 kvitnia 2019). D.: VPD «Format A+», 2019, 19-22.
7. Kryvoshein V.V. Identyfikatsiini ryzyky v suchasnomu (hlobalizovanomu) suspilstvi. *Nauka, osvita, suspilstvo: realii, vyklyky, perspektyvy: zbirka materialiv [Mizhnarodnoi naukovo] konferentsii* [Vinnytsia, 16-17 travnia 2019]. Vinnytsia: TOV «TVORY», 2019, t. 1, s. 9-11.
8. Kryvoshein V.V. Transformatsiia identyfikatsiinykh ryzykiv v umovakh suchasnoho (hlobalizovanoho) suspilstva. *Sotsialno-humanitarni doslidzhennia ta innovatsiina osvitalia diialnist. Materialy Mizhnarodnoi naukovo konferentsii*. 24-25 travnia 2019, Dnipro. D.: SPD «Okhotnik», 2019, 72-74.
9. Muha V.N. Riski i resursy socialnoy identichnosti. *Nauchnye trudy KubGTU*, 2018, 6, 778-784.
10. Semenenko I.S. Dilemmy nacionalnoy identichnosti: politicheskie riski i socialnye priobreneniya. *Polis*, 2009, 6, 8-23.
11. Collective Memory of Political Events / eds. J.W. Pennebaker, D. Paez, B. Rome. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997, 303 p.
12. Gutman Y., Brown A.D., Sodaro A. Memory and the Future: Transnational Politics, Ethics and Society. London: Palgrave Macmillan, 2001, 217 p.
13. Diemer M.A., Voight A.M., Marchand A.D., Banales J. Political identification, political ideology, and critical social analysis of inequality among marginalized youth. *Developmental Psychology*, 2019, vol. 55 (3), p. 538-549.